

súlyozzuk, de azért az igének sem gyöngé a hangsúlya. Hiszen még igekötővel is mondhatjuk ugyanazt a gondolatot: *Fölrepül a | madár*, — *fölrepül a | denevér* stb. *Megvettem az | ökröt*, — *megvettem a | lovat* stb. Ezek voltaképpen már nem is nyomatéktalan mondatok, hanem összefoglaló nyomatékjuk van, csak nincs kitéve az *is* kötőszó; vö. *Repül a | madár* is, — *repül a | denevér* is... *Fölrepül a || madár* is, — *fölrepül a | denevér* is... És: *A madár* is repül, a *denevér* is repül stb.

SIMONYI ZSIGMOND.

PERELNI.

Egy-egy fogalomkör szerint csoportosított egynyelvi átvételek mindég tanulságosak nem csak nyelvészeti, hanem első sorban művelődéstörténeti szempontból. Ilyen fogalomkört alkotnak a magyar nyelvben a jogéletre vonatkozó kifejezések, s e csoportban kétségtől szláv eredetűek a következők: *panaszolni*, *patvarkodni*, *poroszló*, *szavatolni*, *vádolni*.* E kifejezések közé tartozik a *përèl* is, amelynek eredetével az alábbi sorok foglalkoznak.

A *përèl* szláv eredete Gyarmathi óta ismeretes. Valamennyi kutató azonban a magy. *për*-t veti egybe a szláv *prja*-val (Gyarmathi: Affin. 324, Leschka, Dank., Cz. F.), s a *përèl* igét meg se említik. Újabb irodalmunk azonban erről a szószármaztatásról megfélekedett; csakis a Nyr. 13:364. lapján olvassuk, hogy a *për* egyezik a (horv.) *parba* (:streit, zank) szóval. Ez elhanyagolásnak főoka, hogy a *përèl* nincs meg a Miklosich-féle EtymWb.-ban, sem pedig a Slav. El. című műben (1 és 2, valamint magy. kiadás). Ugyane szerzőnek Lex. pal.-beli egyeztetése meg elkerülte kutatóink figyelmét.

Szláv jövevényszavaink kutatásában, amint Ásbóth s utána én is többször hangsúlyoztam, az a helyes eljárás, ha az óbolgár nyelvből indulunk ki. Óbolgár nyelvi adatokból azonban nem azért indulok ki, mintha minden egyes régi szláv szavunk bolgár nyelvjárási átvétel volna, hanem tisztán azért, mert ezzel fejtegetéseim a módszer szempontjából nyelvtörténeti alapot nyernek.

Az óbolgár nyelvemlékekben van egy ige, amely a magy. *përèl*-nek hangtanilag is, alaktanilag is nagyjában megfelel. Ez az ige *përèti sè* reflexivum. Az óbolgár evangélium-fordításokban egyszer fordul elő s magyar nyelvi adatokkal a párhuzamos helyek ezek:

1. János ev. VI:52: Münch-k.: *Fonalgnac uala* azért a' sidoc egmassal; Jord.-k., Pesti, Sylvester, Heltai: *vetekednek vala*, Károlyi: *tusakodnac vala* — Vulg. decertabant ergo Judaei inter se; gör.: ἐμάχοντο οὖν πρὸς ἀλλήλους οἱ Ἰουδαῖοι — Cod. Assem., Cod.

* Vö. még *pravda*, Czínár: Index.

Zogr., Cod. Mar.: *p r é a h a ž e s e i j u d e i m e ž d j u s o b o j a*. A negyedik óbolg. evangéliumban, a Sav. kni.-ában nincs meg e hely. Ebből az óbolg. *p r è t i s e* igéből, illetve *p r -*gyökérszóból való *-ja* képzős főnév az óbolg. *p r j a*, amely az óbolg. evang.-ban szintén egyszerűen kerül elő. A hely ez:

2. Luk. XXII. 24: Münch.-k.: Löt *vetekódet* önön közóttóc; Jord.-k., Pesti, Sylvester, Heltai: *vetekedés*; Károlyi: *versengés* — Vulg.: *Facta est autem contentio inter eos*; gör.: *ἐγένετο φιλονεικία ἐν αὐτοῖς* — Cod. Zogr., Cod. Mar.: *bysto ž e i p r j a v n i h a*.

Az első kérdés, megvolt-e a *p r j a* és *p r è t i s e* szó Cyrill és Method nyelvében. Ezt a kérdést azért lehet felvetni, mert a Luk. XXII. 24. idézet nincs meg az Assemani és Sav. kniga-, valamint az ó-orosz Ostromir-féle lectiós evangeliáriumban. Cyrill és Method hazánkba kész fordított evangelistáriumot hozott, de nem teljes tetra-evangeliónt. S ebben a lectionariumban, amint a régi emlékek igazolják, nem volt meg a Luk. XXII. 24. rész. — Felvethető e kérdés azért is, mert a »veteckedni«-re az óbolg. nyelvemlékekben közönséges kifejezés a *s a t e d z a t i s e* (vö. pl. Münch.-k. Márk IX. 33. és Zogr. ev.; a későbbiekre vö. Grigor, Par. 32: *da stę ž em sę* = Károlyi: *pereljünk* stb.); s felvethető végül azért is, mert az óbolgár nyelvemlékek szókészlete nem egységes eredetű. Hang- és alaktanában e nyelvemlékek nyelve kétségtelenül macedón bolgár eredetű; amint azonban e nyelvjárás irodalmi nyelvvé lett, szókészletében már a legrégibb időben is más élő szláv nyelvek szavaival gazdagodott. Mivel már most a *p r j a* és *p r è t i s e* más óbolgár nyelvemlékekben is előkerül, a pannon-moraviai korszakban a szó tényleg megvolt (vö. Psalt. sin. XXXIV. 23: *na p r j a m o j a* = *in causam meam*, Döbrentei-k.: *en v gembe* | XLII. 1: *p r a m o j a* = *causam meam* = Döbr.-k.: *en v gemet* | LXXIII. 22: *p r a t v o a* = *causam tuam* = Apor.-k.: *en v gemet*, Döbr. k.: *te v gedet*); erre mutat az is, hogy a későbbi szerkesztésű óbolg. (Euch. sin. 168, Cod. Supr. 298.) és egyéb egyházi szláv nyelvemlékekben (vö. Apost. Šišatov. Apost. csel. XV. 39, XXIII. 7, 10, I. Cor. I. 10, XI. 18, XII. 25.) a régi *p r j a*-t a későbbi *r a s p r j a* vagy a *s v a r o* szorítja ki (Jagić, Zur Entst. II. 62, Starine XXIX. 190). Hogy e *p r j a*, *p r è t i s e* melyik szláv nyelvből került bele a legrégibb emlékekbe, azt egyelőre figyelmen kívül hagyjuk.

Semmi kétség benne, hogy az óbolgár nyelvemlékek *p r j a* és *p r è t i s e* szava eredetre nézve egy a magy. *p è r è l n i*-vel. A jelentést is könnyen áthidalhatjuk az olyan adatokkal, amilyen a Peer-kód. 83. lapján (»Egh kegees *per*. awag *wetekedes* thamada ó közóttók hogy ky wolna meltob az keñeret meg zegny,« e szentírási idézetre vö. feljebb Luk. XXII. 24. idézetet) és a Cornides-k. 315. lapján levő (»Valamy *igye* vagy *peri*,« s vö. a feljebb-zoltárokból idézett *p r j a*-t).

A m. *p è r è l n i* igének azonban két jelentése van: 1. *vetekedni*, *contendere*, *streiten*, *zanken*; 2. *törvényben perelni*, *litigare*

prozess führen (vö. *felperes* = actor, *alperes* = in causam attractus, incattus, *perlekedők* = causantes, causidici, Hajnik: Bírósági szerv. 164, *per* = causa, lis). — Abban a szláv nyelvben, ahonnan a kifejezés való, meg kell lenni a két jelentésnek a pereskedés intézményével együtt. Mielőtt azonban fejtegetésben tovább haladnék, ki kell emelni, hogy a szláv eredetű *përělni* két magyar szót szorított ki. Az egyik ezek közül a *vetelkedni* (esetleg ide való a *versenség* is), melynek *contendere* jelentése általános régi nyelvünkben, a másik pedig a *folnal*, *fonalság*: *rixa* (NySz.), *fonalogni* (Münc-k.: *decertare*). Ez utóbbi szavak mind a *fon-ni* ige származékai. Bizonyítja ezt a Gyöngy. glosszák »*colligationes* = egbe *fanalodassth*, *conspiraciones* = egbe *fanalodasokoth*« (vö. NySz. *fonalodik*) adata, s bizonyítja egy közvetett adat is s ez a magy. *pletyka*, mely szláv eredetű (vö. tót *pletka*, kisor. *plítki*, or. *pletki*: klatschereien) s végelemzésben a szláv *plesti*, *fonni* igéből való (*plet-* gyökérszó).

A magy. *përělni* tehát régi magyar szavakat szorított ki, s ezzel azt állítjuk, hogy a *përělni* régi szava ugyan nyelvünknek (vö. Szamota hagyatéka: 1334. 1378: Nicolaus dictus *Peres*, 1368: Michael *Peres*, 1416 Petrus *Peres*, 1430, 1441, 1451: Georgius *Peres*, Zolnai Gy. szíves értesítése), de semmi esetre se régibb a XI. XII. századnál.

Eddig azt állítottuk, hogy a magyar *përělni* az óbolgár *purěti se* (= *contendere*) reflexivummal függ össze. — Már most csak az a kérdés, megvolt-e az óbolg. *purěti se* illetve *purěti* igének az a jogi használata (vor gericht streiten), amely megvan a magyarban, továbbá megvolt-e a bolgároknál a »pereskedés« intézménye. Erre a kérdésre újból a legrégebb nyelvemlékekből kell felelnünk. S erre van is egy adat, amely a következő:

Máté V. 40: Münc-k.: Es ki akarand te veled *tõruenben perleni*, Jord-k.: ytelethben vetekedny, Pesti: az terweny be wonny, Heltai: tõruenkõdni, Károlyi: tõruõkezni, Márkfi görög és magy. testam.: *perlekedni* — Vulg.: qui te velit *in jus trahere*; gör. *καὶ τὸ θελοντι σοι κριθῆναι* = Cod. Zogr., Mar.: *i hotestjumu s q d s prijeti s toboja*. Ez a *s q d s prijeti* a görög *κριθῆναι* fordítása (szórol szóra: hogy elítéltessél); s benne a *s q d s* = *judicium*, *pri-jeti* pedig = *accipere*, azaz »ítéletet elfogadni«. A kifejezés megmarad a későbbi egyházi szláv nyelvemlékekben (vö. Dečan. evang. *s q d s prijeti*, Polivka közölte bolg. ev. Starine XIX. 216; Miroszl. ev.: *sjudb prieti*); ellenben az újabb szláv bibliákban e hely így hangzik: A) görögből való fordításokban: *suditi se* (Erzsébet orosz bibl., kisor., Rylec-féle bolg., Stoj. és Vuk-féle szerb); B) latinból való fordításokban: 1. *pravdati* (horv., Truber; osztrák szlov.), *pravdivati* (hazai szlov. Küzmics); 2. *pravotiti* (Palkovič-féle tót), *prawowac* (lengyel).

Óbolgár evangéliumokban tehát a »törvényben perlekedni« = *s q d s prijeti*, s itt a *prijeti* egészen más szó, mint a magy. *përělni* alapjául szolgáló óbolg. *purěti se*. Csak azt kell még megjegyez-

nem, hogy a szerkesztésre régibb Assemani és Sav. kniga óbolg. lectiós evangelistariumokban, úgyszintén az Ostromir-féle ó-orosz aprakos-evangéliumban a Máté V. 40. nincs meg, s ez azt bizonyítja, hogy a legrégebb, Cyrilltól magával, Konstantinápolyból hozott kész szláv lectionariumban se volt meg.

Az óbolg. *prěti* és *prja* szavakat megtaláljuk a Cod. Suprasliensis óbolgár nyelvemlékben is (vö. *prja* 249, 298, 330; *prěti se* 174, 176, 225, 394; *prěti* 222, 223, 325, származékokban: *prěprě se* 134, *prěnije* 133, 244, *sępwy se* 176, *ljuboprěbo* 333), azonban »törvényben perlekedni« jelentése a szónak sehol nincs; Miklosich a lapszám idézése nélkül közli ugyan, hogy a *prěti* a Cod. Supr.-ben »causam tueri« (Lex. pal.) jelentésben megvan, de ez a jelentés összefügg az egyházi szláv nyelvemlékekben jól ismert *pricu* szóval (= pörvédő, ügyvéd, törvénytudó caudicus, vö. Vita Method. cap 2. és Zakonik Štef. Dušana, Novaković kiadásában 73. §.), amely nem jelent »pörlekedő«-t.

Az óbolgár *prěti se* (és *prja*) tehát a. m. streiten, zanken, s mint egyházi nyelvből való átvétel megvan az oroszban is (orosz dial. *pereti* más jelentéssel). — Már most a kérdés az, honnan való a magyar *pérel* ige. — A kutatást azon kezdem, hogy a mai szláv nyelvek közül az óbolg. *prěti*-nek megfelelő ige van a horvátban (*priti*), szerbben (*preti*), csehben (*priti*, tót: *preli se*), lengyelben (*przec*), oroszban (*peretš*), szorbban (*préc*). — Már most mivel az én nézetem szerint a Cyrill-Method-féle nyelvemlékek nyelve hang- és alaktanában macedón-bolgár eredetű ugyan, szó-készletében azonban abban a formában, amilyenben ma ismerjük, ez a nyelvjárás irodalmi nyelvvé fejlődött nyelv, amelyben vannak szlovén-horvát szavak: nem fogom azt állítani, hogy a bolgár nyelvből kiveszett a *prěti* (contendo és litigo), hanem maga az óbolg. *prěti* is szerb-horvát-szlovén szó a legrégebb nyelvemlékekben. — Már most a magy. *pérelni*-t nem származtathatjuk se a csehből (vö. cseh *ztratil při*: elvesztette a pert, Jireček, Slov. pravo III. 227), se a lengyelből, se pedig az oroszból vagy szorbból. Ki kell zárunk a hazai szlovént is; itt ugyan találunk *prtje* (streit), *prnja* (wortstreit), *prnjast* (streitsüchtig), *prnjati* (streiten, Pleteršnik szót.), *pernya* (Küzmic, Luk. XXII. 24 és 488, *pernyájo*: II. Tiim. II. 14, 438: *pernyávczi*) szavakat, de *pereskedni* itt *pravdati*, *právdvati* (vö. Küzmic I. Cor. VI. 6: *právdije*).

Marad tehát a szerb és a horvát nyelv; s e nyelveknek vannak olyan jogtörténeti emlékei, amelyekből a magy. *perelni* mind a két jelentését kimutathatjuk, holott ezt se a görögből készült bolg. nomokanon-okból (vö. Zakon sudnyj, Poln. sobr. rusok. lét. VI.), se az orosz *Pravda*-ból ki nem olvashatjuk.

A szerb nyelv jogi emlékei közt a leghíresebb Štefan Dušan szerb cár 1349. évi törvénykönyve (Novaković-féle kiadás 1898. Belgrád). E jogi emléken a *prěti* = valakit valaki előtt perelni, vádolni (vö. 73, 161, 176, 177. §.), míg ellenben a *prěti se* = veszekedni, pörösködni (vö. 83. §. stb.). Az igének ez a

kétféle használata megvan a szerb oklevelekben a XIII. század eleje óta (vö. Daničić szótára: *prěti*: accusare, *prěti se* = litigare), s megvan a mai nyelvben is (valakit perelni, vádolni = *preti koga*; valakivel perlekedni = *preti se s kim*: prozessieren, Vuk.). E használatról nem lehet kimutatni, hogy az egyházi szláv nyelv hatásának köszönne eredetét. S azt se lehet kimutatni, hogy maga a peres eljárás talán magyar eredetű. Meg kell ugyanis jegyezni, hogy Štefan Dušan törvénykönyvében magyar jogi hatás is van. Ilyen Jireček kimutatása szerint (Arch. XXII. 168, 170.) a pecséttel való perbe-idézés. Hogy azonban a *preti* és *preti se* szerb-horvát népi kifejezés, azt Bogišić *Collectio consuetudinum Slavorumján* kívül a horvát *ča*-nyelvű jogtörténeti emlékek bizonyítják legjobban. Horvátországban soká a szláv jog szerint ítéleztek s bírósági összeköttetésük a magyar kir. kuriával csak a XV. század folyamán lett (vö. Hajnik, Bírósági szerv. 120, 134, 141). E horvát jogtörténeti emlékek forrásai részint a szláv nép szokásjoga, részint pedig az olasz városok joga. E nyelvemlékek a nép nyelvén vannak írva, amint Jagić is kiemeli s ki vannak adva a Monumenta historico-juridica Slavorum délszláv akadémiai kiadványban (pars I., vol. IV., az oklevelek pedig VI. Zágráb 1890., 1898.). Ez emlékek közt a Vinodoli (1288-ból) és a Poljicai* statutumokban a következő népi eredetű szavak vannak: *priti* = jure persequi, accusare, *do-priti*: causam ad finem perducere, vincere, *parba*, *parna* (régibb alak: *pr̄iba*, *pr̄una*): actio causae, processus; ez a *priti se* kifejezés előkerül dalmát-glag. oklevelekben is (Šurmin, Mon. pars I. vol. VI. 137.).

Már most az én nézetem az, hogy a magy. *pérelni*, s nézetem szerint az egész régi peres eljárás (*pravda*, *porozló* stb.) dalmát tengerparti eredetű. A magy. *pérelni* pedig XII. századi átvétel a horvát *ča*-nyelvjárású *priti*-ből. E nézetet még egy hangtani okkal is meg akarom támogatni. A szláv igék a magyarba jutva, amint Ásbóth cikkéből is látjuk (Nyr. 30:222.), *-ál*-lal végződnek, (*babrál*, *kalapál*, *sétál*, *bérmál*, *csinál*, *zabál*), ha a szlávban *-a*-tövéek; ellenben rövid zárt szótagnak (*-él*, *ol*: *keresztel*, *perzsel*, *parancsol*, *nádol*, *pamacsol*, *parácsol*, *párol*, *vádol*, *gázol*, *varázsol*), ha a szlávban *-i*-tövéek. E szabály alól én csak egy kivételt tudok, amely Ásbóth figyelmét elkerülte s ez a *mázol*: óbolg. *mazati*, amely *a*-tövé s mégis rövid zárt szótaggal van meg. Az óbolgár *prěti* -ě (= ē) tövé ige (Leskien szerint a IV. B. szerint ragozódik); ebből a magy. *pörölni* igét nagyon bajos kimagyarázni, feltételezett óbolg. *pr̄ti* (mint *žr̄mu* = *žr̄eti*, Cod. Mar. index) igéből pedig teljesen kárbavesztett fáradság volna származtatni; ellenben a horv. *priti* szabályos hangtani megfelelője az óbolgár *prěti*-nek, s mint most már *-i*-tövé alak tényleg csakis *pérelni*, *pörölni* alakban jöhetett át hozzánk.

* Poljica = 12 róm. kath. horvát falu a dalmát tengerparton, glagolita istentisztelettel; Viwodol nagyobb terület a dalmát tengerparton.

Már most röviden összefoglalva az eredményeket, a következőket állapítottuk meg:

1. Az óbolgár nyelvemlékek *prëti* sę szava valószínűleg szerb-horvát eredetű kifejezés a legrégibb emlékekben is, míg a *đurja* közszláv szó.

2. A magyar *përëlni* mind jelentésénél, mind pedig hangalakjánál fogva horvát eredetű a magyarban. Itt van meg a *priti* kifejezés a jogszokásban is.

E fejtegetéshez már most csak azt adom hozzá, hogy a *pör*, *për* régi, magyar nyelvi elvonás a *përëlni*-ből, s hogy ugyan-e szláv *prëti* *pr-* gyökérszavával függ össze a magyar *szapora* szó is.

MELICH JÁNOS.

IDEGEN SZÓK ÍRÁSA.

Pekár Károly cikkének a címe a következő (Nyr. 31:24): »Meghonosodott idegen szó nem idegen szó.« — »Nagyon szeretők (azt mondja P.), ha ez a... mondás általános érvényű, irányító elvvé emelkednék a nyelvtudományi, főleg a helyesírást illető vitákban.«

Ez a mondás épen úgy hangzik, mintha azt mondaná valaki, hogy: a kékre befestett vörös posztó nem vörös posztó. Hát tagadta-e józan gondolkodású ember azt, hogy ami már egyszer meghonosodott, az nem lehet idegen? A baj csak az, hogy sokan a maguk módja szerint értelmezik az illető idegen szónak a meghonosultságát és aszerint állapítják meg leírását is. Ime a tisztelt cikkíró felfogása szerint nem *renaissance*-ot, hanem *reneszánsz*-ot kellene írunk. Miért? Mert nem franciásan ejtjük, vagyis nem így: rönëszász (a dült nyomás a hangsúlyos szótagot jelzi), hanem így ejtjük ki: *reneszánsz*. Francia írása, P. szerint, »egyszerűen helytelen, mert nem igaz stb.«

Akiknek a francia szók hangzásáról fogalmuk sincs, azok csakugyan így ejtik: *reneszánsz*. De kérдем: a hibás ejtés alapos ok-e arra, hogy ezt a szót a meghonosodottak közé iktassuk, következésképp magyarosan írjuk? Hisz' akkor tömérdek idegen szó, amely elárasztja irodalmunkat, a gyakori használat és a szabatosan ki nem ejthetőség révén honossághoz jutna; ezt pedig a cikkíró maga sem tartja kívánatosnak; sőt kijelenti határozottan (25 legfölül), hogy a meg nem honosodott idegen szót idegen helyesírás illeti. De minthogy egyetlen egy ilyen szót sem mutat be, lehetetlen eligazodnunk fejtegetésének gyakorlati alkalmazása terén.

Azt mondja ugyanott: »Ezzel (t. i. az ő alaptételével) éppen-séggel nem nyitottunk tág kaput az idegen szókincs beözönlésének.« — Ezzel igaz hogy nem nyitottunk; de nyitott tág kaput maga a cikkíró azzal, hogy a *renaissance* szót meghonosodottnak hirdeti; szemet húnnyván az előtt a tény előtt, hogy sok ilyen